

Klientdemokrati inom kriminalvården

Henrik Tham

För tio år sedan organiserade sig fångarna på landets fängelser. De bildade förtroenderåd, strejkade och ställde krav. Resultaten kom också så småningom i form av bl a ökade permissions- och besöksmöjligheter, minskning av isoleringsstraffet, fler öppna anstalter och totalt mindre beläggning på fängelserna. Hur ser det då ut i dag? Vad blev det av fångrörelsen, och vad gör förtroenderåden nu på fängelserna? – Några svar ges i följande intervju med två representanter för förtroenderådet på Hall.

Henrik Tham är doktor i sociologi och aktiv i KRUM sedan flera år och representerar för närvarande sitt förbund i redaktionskommittén för Pockettidningen R.

I november 1968 bildade fångarna på interneringsanstalten Hall ett förtroenderåd för att bättre kunna framföra sina krav till myndigheterna. Detta blev inledningen till några års intensiv aktivitet ute på fängelserna. Efter bl a ett antal strejker bland fångarna inleddes förhandlingar med kriminalvårdsstyrelsen. Fångarnas representantskap FFCO – För enade Fångars Centralorganisation – krävde bl a erkännande av sin organisation, censurfrihet, regelbundna permissioner sedan 1/8 av straffet avtjänats, isoleringens avskaffande och enhetliga besöksbestämmelser.

En viss enighet uppnåddes mellan fångarna och kriminalvårdsstyrelsen på några av punkterna. Det berodde emellertid i hög grad på ledningen vid de olika anstalterna om några förändringar verkligen skulle komma till stånd. Vid en stor överläggning hösten -71 krävde fångarna därför att parterna skulle bli beslutsfärdiga. Kriminalvårdsstyrelsen ville dock inte gå med på detta, varför samtalen omedelbart strandade.

Också efter -71 har en del strejker förekommit, och förtroenderåden på några anstalter har varit

aktiva i olika frågor. Massmedia ägnade emellertid nu fångarnas aktioner mindre uppmärksamhet. Allmänheten fick kanske intrycket, att fångrörelsen hade upphört.

Hur är då förhållandena i dag? För att undvika att bara återge kunskaper från början av 70-talet, begav jag mig ut till Hall, där det hela började. Där fick jag en intervju med två medlemmar i förtroenderådet, Leo Forsberg och Göran Öhlander, båda med många års erfarenhet av fångarnas organisering.

Hur arbetar Halls förtroenderåd?

Leo Forsberg: Förtroenderådet består av ett par representanter från varje avdelning, vilka väljs av fångarna. Förtroenderådet sammanträder vanligen en gång i veckan, ordnar stormöten och tar upp frågor med anstaltsledningen i anstaltsrådet.

Vilka frågor driver förtroenderådet?

Göran Öhlander: Några exempel kan plockas från förslaget till dagordning vid senaste sammanträdet i anstaltsrådet. Det gällde ganska många saker som varit uppe tidigare, men som inte åtgärdats.

- Tandvårdssituationen: ingen fast tandläkare vid Hall.
- Brandskyddet vid anstalten.
- Beviljade telefonsamtal som emellanåt vägrats av vissa tjänstemän.
- Förbättring av hygien i besöksrummen.
- Klargörande av förtroenderådets ställning i samband med strejkaktioner m m – föranlett av uttalande från styresmannen på Hall.
- Kriterierna för insläppande av studie- och besöksgrupper.
- Ägodelar som fräntas fångar med hänvisning till säkerhetsskäl.

LF: Det tycks inte finnas någon gräns för vad visitationspatrullerna kan definiera som säkerhets-

risker, när de går igenom en cell. För ett tag sedan blev jag av med min brevvåg, då den påstods kunna användas för att väga upp knark! Idén om insmuggling av knark på anstalten leder till en hel del trakasserier av fångarna. Nyligen blev en intagen skadad i ändtarmen i samband med visitation efter permission. Ingenting hittades!

Händer det att förtroenderådets medlemmar utsätts för bestraffningar på olika sätt av anstaltsledningen?

GÖ: Under de senaste två åren har ingen fått knalltransport pga förtroenderådets verksamhet (dvs skickats iväg till annan anstalt mot sin egen vilja). På andra anstalter har det dock förekommit både knalltransport och isolering enligt § 20 ("menligt inflytande å andra intagna"). Lag om kriminalvård i anstalt). Sedan finns ju alltid hotet där. Man är tex rädd att inte få en extrapermission beviljad.

LF: Jag har ju tidigare fått knalltransport som redaktör för Hallbladet och ordförande i förtroenderådet. Också andra medlemmar skickades till nya anstalter. Vad som också känns besvärligt ibland är att förtroenderådet får skulden för alla aktioner på anstalten. Ibland startar ju strejker utan att vi har en aning om det.

Vilken är personalens inställning till förtroenderåden?

LF: Statsanställdas förbund här på Hall vill inte delta i anstaltsrådsmötena. Det gör det lite svårt bland annat därför att styresmannen ofta säger sig inte kunna fatta beslut utan att ha hört personalen.

GÖ: Personalen använder sig också av medbestämmandelagen för att förhindra fångarnas krav. Så kräver tex personalen fler tjänster för att kunna ställa upp på utvidgade besök och studier på dagtid i cellerna. När statsmakterna inte beviljar fler tjänster så låter personalen detta gå ut över fångarna. Det är personalen från centralvakten och säkerhetsavdelningen som dominerar facket, och det är de

.....
Det känns ibland besvärligt att förtroenderådet får skulden för alla aktioner på anstalten
.....

.....
Personalen använder sig av medbestämmandelagen för att förhindra fångarnas krav
.....

som hela tiden kräver mer tjänster med hänvisning till säkerheten.

Hur ställer sig övriga intagna till förtroenderådet?

LF: Det är ganska ljust intresse. När vi kallar till stormöte kommer ofta inte mer än hälften. Vi gör enkäter för att få reda på vilka frågor vi skall driva, men många gitter inte fylla i formulären.

Det kan kanske delvis förklaras med att fångarna har stora förväntningar på förtroenderådet – förväntningar som vi inte kan leva upp till. Vi har ju bara en lagstadgad rätt att överlägga med anstaltsledningen. Det finns inget konkret i lagen om vad vi kan kräva att få information om eller i vilka frågor vi har medbestämmanderätt.

Det känns ibland lite besvärligt att sitta i kläm mellan anstaltsledningen och de övriga fångarna. Ledningen vill att förtroenderådet skall förklara nedåt och hindra aktioner, fångarna vill få ändring på missförhållanden.

Uppnår förtroenderådet på Hall någonting? Vad skulle hända om ni lade ned verksamheten?

LF: Antagligen skulle inte så mycket hända. Men det känns som ett moraliskt krav att fortsätta. Förtroenderådet upplevs i alla fall "som någonting som man kan bussa på anstaltsledningen".

GÖ: Vi la ned förtroenderådet vid årsskiftet 1977/78, bland annat pga för lågt intresse från fångarnas sida, men också därför att anstaltsledningen ignorerade våra krav. Men då hette det genast: "Ska ni inte ha nåt' förtroenderåd?".

Förtroenderådet hjälper också till ganska mycket då det gäller att författa skrivelser till tex polisen eller JO. Förtroenderådet fungerar också som en informationskälla. Ibland kan vi tala tillsynspersonalen till rätta och få ändring på beslut, som annars skulle lett till överspelningar med isoleringscell som resultat för fången.

.....
Sedan ett par år upplever fångar med mer än två års straff en klar åtstramning bla vad gäller permissioner och frigång
.....

En och annan sak lyckas vi ju också genomdriva. Nyligen har vi stoppat att förtidspensionärerna bland fångar skall tvingas arbeta.

Det är mindre fångkamp i dag än vid 70-talets början. Vad beror det på?

LF: det är svårt att veta exakt. Det kan bero på mycket. Det finns ju nu större möjligheter till permissioner och besök och en del riktar in sig på det i stället för på fångkamp. Den nya behandlingslagen från 1974 innebar lättnader för många, men också en större differentiering av fångarna. Fångkampen kvävs genom hotet om bunkerisolerings och löftet om extrapermissioner och öppna anstalter. Sedan ett par år upplever fångar med mer än två års straff en klar åtstramning bland annat vad gäller permissioner och frigång.

Det allmänna politiska klimatet var också annorlunda för tio år sedan. Många progressiva grupper som KRUM, Verdandi och elever från folkhögskolor kom då hit på besök. Nu bestämmer också anstaltsledningen vilka grupper som får komma in, och det blir då främst sådana som är kriminalvårdsfäiga.

Knarkets inverkan på fångkampen?

LF: Det pratas mycket om knark på kåkarna. Jag tror inte att det är så mycket. Enligt de flesta fångar så finns det mindre knark nu än för fem år sedan. Förtroenderådet på Hall har begärt att få ta del av statistiken över gjorda narkotikabeslag vid Hall de senaste åren. Då säger man sig inte ha någon statistik eller några rapporter!

I den mån knark spelar någon roll kanske typen av knark har något inflytande. Förr var det mest centralstimulerande – nu dominerar hasch och heroin, som båda är direkt passiviserande.

Existerar FFCO nu och vad kräver i så fall FFCO?

GÖ: FFCO har haft årskongress och har styrelse-

möte varje månad. Vi har uppnått att extrapermission beviljas för mötena. Eftersom inga pengar utgår till resorna, blir det främst anstalterna i Stockholmstrakten som blir representerade.

LF: I förslaget till nytt handlingsprogram för FFCO krävs bland annat utökad frigång, avskaffandet av inläsningen under natten, samma rättigheter för utländska som för svenska fångar, avskaffandet av isoleringsbunkrarna, skyddsombud för fångar och gemensamma anstalter för män och kvinnor. Förtroenderåden uppnår en del småförbättringar, men tycks i stor utsträckning mest fungera som en buffert mellan anstaltsledningen och fångarna. De flesta problem som tas upp kan inte rimligen förväntas bli lösta. Anstaltsledningens hänvisning till bristande resurser är legio. Fängelset skapar genom sin struktur oavbrutet konflikter och irritationsmoment, som inte kan förhandlas bort så länge fängelset kvarstår. Förtroenderådets krav är också i mångt och mycket desamma som för tio år sedan.

På ett sätt tycks det alltså inte ha hänt så mycket. Sett ur en annan synvinkel är det emellertid uppenbart, att fångrörelsen varit mycket framgångsrik. I slutet av 60-talet, när förtroenderådet på Hall bildades och när KRUM hade kommit i gång, satt 5 500 fångar på anstalterna. I dag är siffran drygt 4 000. Fängelsebeläggningen har minskat med en fjärdedel. Detta trots att den traditionella brottsligheten fortsatt att stiga, om ock i långsammare takt än tidigare. Antalet fångar på öppna anstalter har ökat, stora slutna industrifängelser skall enligt riksdagen inte längre byggas, permissions- och besöksmöjligheterna har utökats avsevärt, och övervakningstiden inom frivården har förkortats.

Historien över de mer djupliggande orsakerna till denna utveckling återstår att skriva. Det står dock helt klart, att en sådan snabb förändring inte skulle kunna komma till stånd utan fångarnas och KRUMs insatser. Det återstår att se om liberaliseringen är bestående, eller om den kommer att te sig som en parentes i den långsiktiga ökningen av fängelsebeläggningen sedan andra världskrigets slut. Fångantalet är nu på väg upp igen...